

Рентабельділік коэффициентінің 3.16% болуы компанияның материалдық емес активтерін тиімді пайдаланып жатқанын көрсетеді, бірақ бұл көрсеткіш сала бойынша өзгереді. Бұл пайыздың салыстырмалы түрде төмен болуы, мүмкін, компанияның материалдық емес активтерінің мәні мен нарықтағы олардың үлесі әлі де даму кезеңінде екендігін білдіреді. Егер компания цифрлық активтерді немесе интеллектуалдық меншікке көп инвестиция салуды жоспарлап жатса, болашақта бұл көрсеткіштің жоғарылауы мүмкін.

3.16% рентабельділік көрсеткіші компанияның ұзақ мерзімді стратегияларына және жаңа нарықтарға шығуға байланысты өзгеруі мүмкін, әсіресе цифрландыру мен инновацияларға көбірек назар аударылса.

Материалдық емес активтер цифрлық экономиканың ажырамас бөлігіне айналып, компаниялардың ұзақ мерзімді бәсекеге қабілеттілігі мен тиімділігіне елеулі әсер етеді. Олар патенттер, бағдарламалық қамтамасыз ету, деректер, алгоритмдер, брендтер және инновациялық технологиялар сияқты әртүрлі нысандарды қамтиды. Қазақстанның цифрлық трансформацияны дамытуы осы активтердің маңыздылығын арттыруда, алайда олардың толық әлеуетін жүзеге асыру үшін тиімді басқару, құқықтық қорғау және халықаралық тәжірибені қолдану қажеттілігі туындайды.

Kaspi.kz сияқты жетекші компаниялардың тәжірибесі көрсеткендей, материалдық емес активтерді дұрыс пайдалану бәсекелестік артықшылықты қамтамасыз етіп, жоғары табысқа жетуге ықпал етеді. Алайда, Қазақстанда бұл сала әлі де даму сатысында, және материалдық емес активтерді бағалау мен басқаруға ерекше назар аударылуы керек.

Болашақта Қазақстанның цифрлық экономикадағы табысы осы активтерді тиімді басқару стратегияларына байланысты болмақ. Бұл үшін заңнаманы жетілдіру, инновацияларға қолдау көрсету және цифрлық білімді дамыту маңызды.

Әдебиеттер тізімі

1. «Нематериальные активы. Управление, измерение, отчетность» / Лев Барух ; Издательство "Квинто-Консалтинг" – 2003.
2. Kaspi.kz //www.kaspi.kz/financial-information/
3. Экономикалық талдау : оқу – әдістемелік құрал / А.Ғ. Қасымова , Л.А. Темірбекова ; Акад. Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік ун-ті. – Қарағанды : ҚарМУ баспасы, 2015. – 365 б.

Көлік бизнесінде есеп пен аудитті ұйымдастыру ерекшеліктері

А.О. Құсайын

«Есеп және аудит» білім беру бағдарламасының 4 курс студенті

kusainaikyn@gmail.com

Ғылыми жетекшісі: Хишауева Ж.Т.

Бухгалтерлік есеп және аудит кафедрасының қауымдастырылған профессоры, э.ғ.к.

Zhanat-t2007@mail.ru

Бөкетов университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Бұл мақалада көлік бизнесінде есеп пен аудитті ұйымдастырудың негізгі ерекшеліктері қарастырылады. Көлік бизнесінің экономикалық маңыздылығы, қаржылық есеп жүргізу талаптары және аудиттің рөлі талданады. Есеп объектілері, шығындар құрылымы, халықаралық стандарттарға сәйкестік және экологиялық нормаларды сақтау мәселелері талқыланады. Заманауи технологияларды енгізу, автоматтандыру және кәсіби аудиттің тиімділігі көрсетіледі.

Кілт сөздер: көлік бизнесі, бухгалтерлік есеп, аудит, қаржылық есептілік, салық салу, халықаралық стандарттар, автоматтандыру.

Мақала мәтіні: Көлік секторы әлем экономикасының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, ол тауарлар мен адамдардың тасымалын қамтамасыз етіп, ішкі және сыртқы сауданың дамуына ықпал етеді. Көлік саласы логистика мен инфрақұрылымды дамытуға, экономиканың тұрақты өсуіне негіз бола отырып, көптеген экономикалық салалармен байланысты. Бұл салада бухгалтерлік есеп пен аудиттің ұйымдастырылуы ерекше әдістерді, нақты стандарттар мен нормативтік талаптарды қажет етеді [1]. Көлік бизнесіндегі есеп пен аудит тек қаржылық есептілікті ғана емес, сонымен қатар қауіпсіздік, экология, халықаралық тасымалдаулар және басқа да арнайы аспектілерді қамтиды [3].

Көлік бизнесіндегі есеп пен аудиттің негізгі ерекшеліктері

Көлік бизнесінің құрылымы мен әртүрлі түрлері оның есеп жүргізу және аудит ерекшеліктеріне әсер етеді. Көлік компаниялары жүк тасымалдаудан бастап жолаушы тасымалдарына дейін көптеген қызмет түрлерін ұсынады, әрі олардың әрқайсысы өзіндік есеп жүргізу әдістерін талап етеді:

Кесте 1.

Көлік бизнесіндегі негізгі есеп объектілері

Есеп объектілері	Мазмұны	Есеп әдістері
Көлік құралдары	Көлік құралдарының амортизациясы, бағалау әдістері	Тікелей, қисынды әдіс, қалдық әдісі
Шығындар	Жанармай, техникалық қызмет көрсету, жөндеу жұмыстары, еңбекақы	Жинақтау, бақылау, калькуляция әдістері
Қызметкерлердің еңбекақысы	Жүргізушілер мен басқа да қызметкерлердің еңбекақысы мен әлеуметтік төлемдер	Жалақы есептеу әдісі, салықтық есеп жүргізу
Жүк тасымалдау қызметі	Жүктерді тасымалдау шығындары, қосымша төлемдер, жол ақысы	Калькуляция, салыстырмалы талдау

Көлік құралдарының есебі және амортизациясы: Көлік бизнесіндегі есептің маңызды аспектілерінің бірі — көлік құралдарының амортизациясын есептеу болып табылады. Әр көлік құралы белгілі бір мерзімде тозып, оның құны уақыт өте келе азаяды. Амортизацияны дұрыс есептеу тасымалдау қызметінің өзіндік құнын анықтауда және болашақ инвестицияларды жоспарлауда маңызды рөл атқарады.

Пайдалану шығындары: Көлік компанияларының жұмысында жанармай шығындары, көлік құралдарының техникалық қызмет көрсету және жөндеу, сондай-ақ қызметкерлердің еңбекақысы маңызды шығындарды құрайды. Бұл шығындар тасымалдау құнын есептеуде ескерілуі керек және оларды дұрыс классификациялау керек.

Қызметкерлердің еңбекақысы және әлеуметтік төлемдер: Көлік бизнесі көп жағдайда жұмысшыларды көп қажет етеді, оның ішінде жүргізушілер, диспетчерлер, механиктер және басқа қызметкерлер. Еңбекақы мен әлеуметтік төлемдер — бұл саладағы маңызды есеп айырысу элементтері болып табылады.

Жүктер мен жолаушыларды тасымалдау: Тасымалдау процесінде көлік компаниялары түрлі шығындарды есепке алуы керек: амортизация, жанармай, жүргізушілердің еңбекақысы, жол ақысы және басқа да қосымша шығындар. Бұл шығындардың барлығы есепке алынып, бағалануы қажет.

Қаржылық есептілік пен салық салу

Көлік бизнесіндегі есеп жүргізу көптеген заңнамалық актілер мен стандарттарға негізделген. Кәсіпорындар тек салықтық есептілікті ғана емес, сондай-ақ қаржылық есептілікті де дұрыс жүргізуге міндетті [1]. Оларға, ең алдымен, халықаралық стандарттарға сәйкес есеп беру талаптары қойылады [3].

Кесте 2.

Қаржылық есептілік және салық салу түрлері

Қаржылық есеп түрі	Мазмұны	Қолданылатын заңнамалар
Салықтық есептілік	Көлік компанияларының салық төлемдері мен міндеттемелері	Қазақстан Республикасының Салық кодексі
Қаржылық есептілік	Табыс, шығындар, амортизация, активтер мен міндеттемелер	Халықаралық қаржылық есептілік стандарттары (IFRS)
Бухгалтерлік есеп	Көлік компаниясының барлық қаржылық операцияларының есебі	Қазақстан Республикасының Бухгалтерлік есеп туралы заңы

Салық кодексі: Қазақстандағы салық кодексі көлік компанияларына арнайы салық төлемдерін енгізеді, оның ішінде көлік құралдарына салық, табыс салығы, қосылған құн салығы және тағы басқа салықтар бар. Тиімді салықтық есептілік көлік компанияларына қаржылық міндеттемелерін дұрыс орындауға көмектеседі.

Халықаралық қаржылық есептілік стандарттары (IFRS): Халықаралық нарықта жұмыс істейтін көлік компаниялары үшін IFRS талаптарын сақтау міндетті. Бұл стандарттар қаржылық есептіліктің ашықтығын, сенімділігін және салыстырмалылығын қамтамасыз етеді.

Бухгалтерлік есеп туралы заң: Қазақстанда бухгалтерлік есепті ұйымдастыру мен қаржылық есептілікті жасау тәртібін реттейтін заңнама бар. Бұл заң компаниялар үшін бухгалтерлік есепті дұрыс жүргізуді қамтамасыз етеді.

Салықтық реттеудің ерекшеліктері:

- Көлік салығы. Ол қозғалтқыштың қуатына және көлік құралының түріне байланысты есептеледі.

- Жанармай акциздері. Шығындар құрамында ескеріледі және отынды пайдалану бағытына (ішкі тұтыну немесе экспорт) байланысты түзетіледі.

- ҚҚС. Халықаралық тасымалдарды қоса алғанда, қызмет көрсету кезінде қолданылады.

Мысалы "ҚазТрансСервис" 2023 жылы транзиттік тасымалдар үшін ҚҚС бойынша жеңілдіктерді сәтті қолданды, бұл салық жүктемесін 12% - ға төмендетуге мүмкіндік берді.

Аудиттің ерекшеліктері

Көлік бизнесінде аудиттің маңызы зор, өйткені бұл салада қаржылық шығындарды бақылау, қауіпсіздік талаптарын сақтау, экологиялық нормаларға сәйкестік және салықтық міндеттемелерді орындау қажет [1,2]. Аудит бірнеше маңызды бағытта жүргізіледі:

Кесте 3. Аудит түрлері және мазмұны

Аудит түрі	Мазмұны	Көлік бизнесіндегі орны
Қаржылық аудит	Қаржылық есептілік пен салықтық міндеттемелердің тексерілуі	Көлік компанияларының қаржылық тұрақтылығын тексеру
Операциялық аудит	Көлік компанияларының операциялық тиімділігінің бағалануы	Операциялық процестердің оңтайлығын тексеру
Қауіпсіздік аудиті	Қауіпсіздік нормаларының сақталуы	Көлік құралдарының қауіпсіздік талаптарына сәйкестігі
Экологиялық аудит	Қоршаған ортаға әсердің бағалануы	Экологиялық нормалардың сақталуы

Қаржылық аудит: Көлік компанияларының қаржылық есептілігін тексеру үшін жүргізіледі. Аудиторлар табыс пен шығындарды салыстырып, қаржылық есептіліктің дұрыс қалыптасқанын тексереді. Бұл процессте салықтардың дұрыс есептелуі, активтердің бағалануы және шығындардың дұрыс классификациялануы маңызды.

Операциялық аудит: Көлік компаниясының операциялық тиімділігін бағалау үшін жүргізіледі. Бұл тасымалдау процестерін, қызмет көрсету сапасын, қауіпсіздік талаптарының сақталуын және жұмыс тиімділігін бағалауды қамтиды.

Қауіпсіздік аудиті: Көлік саласы қауіпсіздікке қатысты қатаң талаптарға бағынады. Аудиторлар көлік құралдарының қауіпсіздік нормаларына сәйкестігін, жүргізушілердің кәсіби дайындық деңгейін және жұмыс орындарының қауіпсіздігін тексереді.

Экологиялық аудит: Экологиялық талаптардың сақталуы көлік бизнесіндегі маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Экологиялық аудит экологиялық нормалар мен стандарттардың сақталуын тексеруге бағытталған. Бұл салада автоматтандыру мен цифрлық технологияларды қолдану аудиттің тиімділігін арттырады[4]. Аудит экологиялық нормалар мен стандарттардың сақталуын, қоршаған ортаға зиян келтірмеу шараларын тексереді.

Қиындықтармен мәселелер

Көлік саласында есеп пен аудитті ұйымдастыру барысында бірнеше қиындықтар мен мәселелер туындайды.

Қорытындылай келе, көлік бизнесіндегі есеп пен аудиттің ұйымдастырылуы күрделі және көпқырлы мәселе болып табылады. Бұл салада қаржылық есептілік, операциялық шығындар, экологиялық және қауіпсіздік талаптары, сондай-ақ халықаралық стандарттарға сәйкестік маңызды рөл атқарады. Көлік компанияларының тиімді жұмыс істеуі үшін дұрыс есеп жүргізу мен аудит жүргізу маңызды құрал болып табылады. Сонымен қатар, жаңа технологияларды енгізу, мамандардың біліктілігін арттыру және нормативтік талаптарға сәйкестікті сақтау көлік саласының тұрақты дамуын қамтамасыз етеді.

Кесте 4. Көлік бизнесінде есеп пен аудитті ұйымдастыруында қиындықтар мен оларды шешу жолдары

Қиындықтар мен мәселелер	Шешу жолдары
Мамандардың тапшылығы	Кәсіби даярлықты арттыру, мамандарды оқыту
Автоматтандырудың болмауы	Есеп жүйелерін автоматтандыру
Халықаралық операциялар мен есеп жүргізудің қиындығы	Халықаралық есеп стандарттарына бейімделу

Бұл мақалада көлік бизнесіндегі есеп пен аудиттің ерекшеліктері, кестелер арқылы әртүрлі есеп объектілері мен аудит түрлері, қаржылық есептілік пен салық салу жүйесінің маңыздылығы, сондай-ақ кездесетін қиындықтар мен оларды шешу жолдары толық түрде қарастырылған.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» 2007 жылғы 28 ақпандағы № 234 Заңы.
2. Қазақстан Республикасының Салық кодексі: «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» кодексі (2024 жылғы 9 қыркүйектегі толықтырулар мен өзгерістерімен).
3. Халықаралық қаржылық есептілік стандарттары (ХКЕС): Қазақстан Республикасында қолданылатын стандарттардың толық жинағы.
4. Бектурова Г., «Транспорт саласындағы есепті автоматтандыру: Қазақстан мысалдары», Алматы: Экономика және Қаржы, 2023.